

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ხელნაწერის უფლებით

გახტანგ ჩალაფეიქრიშვილი

**მსოფლიო ეკონომიკური ვითარების გავლენა საქართველოს
ეკონომიკაზე**

ეკონომიკის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად
წარმოდგენილი დისერტაციის

ა ვ ტ ო რ ე ფ ე რ ა ტ ი

სამეცნიერო ხელმძღვანელი : რევაზ გველესიანი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
სრული პროფესორი

თბილისი

2013

ნაშრომი შესრულებულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრაზე

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

რევაზ გველესიანი

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის
სრული პროფესორი

შემფასებლები:

1. ევგენი ბარათაშვილი

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტის
სრული პროფესორი

2. რამაზ აბესაძე

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის
დირექტორი. პროფესორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2013 წლის 29 ოქტომბერს 14 საათზე
მისამართი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი მაღლივი კორპუსი, აუდიტორია №206

0186, თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. 2

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში. მისამართი: 0186, თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. №2

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

/ მ. ლობჯანიძე /

შესავალი

თემის აქტუალობა განპირობებულია მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესებით, მათი მნიშვნელოვანი და სწრაფი ცვლილებებით, რომელთა გავლენა სხვადასხვა ქვეყნისათვის განსხვავებულია, მათი განვითარების სტარტეგიის და ტემპების გათვალისწინებით.

მსოფლიო ეკონომიკაში ბოლო საუკუნეების განმავლობაში მნიშვნელოვანი ძვრები მიმდინარეობდა და ერთმანეთს ცვლიდა კრიზისებისა თუ ეკონომიკური აღმავლობის ეტაპები, იხვეწებოდა საერთაშორისო ურთიერთობების ფორმები და იცვლებოდა იმ სუბიექტთა როლდენობა და შინაარსი, რომელებიც განაპირობებდნენ საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობებში საყოველთაოდ აღიარებულ წესებს, რომელთა ერთობლიობასაც ჩვენ ვუწოდებთ მსოფლიო ეკონომიკურ წესრიგს.

თუმცა, პირველ რიგში უნდა აღვნიშნოთ, რომ საერთაშორისო წესრიგი არ უნდა გავაიგივოთ აბსოლუტურ წესრიგთან და იდეალურ გარემოსთან, სადაც მსოფლიოს ყველა ქვეყანა თავს კომფორტულად გრძნობს. წესრიგი უნდა განვიხილოთ სწორედ იმ “თამაშის წესების” ფარგლებში, რომელიც შეთანხმებულია ქვეყანათა უმრავლესობას შორის. შეიძლება არსებობდეს ქვეყანათა ჯგუფი, რომელიც არ აღიარებდეს უმრავლესობის პრინციპებს და ცდილობდეს საკუთარი ინტერესების დაცვას დამოუკიდებლად, მიღებული წესების გვერდის ავლით. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი შესწავლის ძირითადი საგანი გახლავთ სწორედ წესრიგის ფარგლებში მოქმედი კანონზომიერებები, მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს არც მის მიღმა არსებული ურთიერთობები, რადგან შეიძლება მას მნიშვნელოვანი გავლენა ქონდეს წესრიგის ფორმირებაზე და განვითარებაზე.

საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის ფორმირების ეტაპები განსხვავდებოდა მისი მთავარი სუბიექტების ჩამოყალიბებისა და ფორმირების თავისებურებების გათვალისწინებით. იცვლებოდა მათი როლი და ფუნქციები ეკონომიკური წესრიგის ფორმირების სხვადასხვა საფეხურზე, რაც მნიშვნელოვნად განაპირობებდა საერთო მიდგომებსა და კანონზომიერებებს.

თუ XX საუკუნემდე საერთაშორისო ეკონომიკის მთავარი სუბიექტები სახელმწიფოები იყვნენ, უკვე XX საუკუნეში გადრმავებულმა საერთაშორისო ურთიერთობებმა და განვითარებულმა ტექნოლოგიებმა საერთაშორისო ორგანიზაციების წარმოქმნას შეუწყო ხელი, რათა ერთიანი ძალით

გადაწყვეტილიყო ის პრობლემები, რომლებიც საერთო იყო ყველა ქვეყნისთვის და რომელთა რაოდენობაც წლიდან წლამდე იზრდებოდა. საერთო პრობლემების მოგვარების მეტ-ნაკლები წარმატებით მოწესრიგების ფონზე, მათი დადებითი შედეგების გაცნობიერების შემდეგ, კიდევ უფრო გაღრმავდა ინტეგრაციული პროცესები და გართულდა საერთაშორისო ორგანიზაციების სტრუქტურები და გაიზარდა მათი ფუნქციები.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე დაწყებული საერთაშორისო ურთიერთობების გაღრმავების და ერთიანი სივრცის შექმნისკენ მიმართული პროცესები, ცნობილია გლობალიზაციის სახით, რომლის დაჩქარებაში და გაღრმავებაში უმნიშვნელოვანესი როლი შეიტანეს ტრანსნაციონალურმა კორპორაციებმა. უდიდესმა ფინანსურმა შესაძლებლობებმა მათ პოლიტიკურ პროცესებზე გავლენის მოხდენის შესაძლებლობებიც მისცეს და თანდათან ჩამოყალიბდნენ მსოფლიო ეკონომიკის ერთ-ერთ მთავარ სუბიექტებად.

საერთაშორისო ეკონომიკაში მიმდინარე ცვალებადი პროცესები ძირითადად განპირობებული იყო ამ სუბიექტების ურთიერთანამშრომლობის პრინციპების ცვალებადობით. ტერმინი “ახალი მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგი” პირველად გაუღერდა 1973 წელს არასამთავრობო ორგანიზაციათა კონგრესზე, რის შემდეგაც ერთ წელიწადში უკვე გაეროს კონფერენციის განხილვის მთავარ საგნად იქცა. ამ ტერმინის უკან იდგა განვითარებადი ქვეყნების მოთხოვნა გაზრდოდათ მათ უცხოური კაპიტალის და ტრანსნაციონალურ კორპორაციებზე კონტროლის საშუალება, ჩამდგარიყვნენ სხვა განვითარებული სახელმწიფოების მსგავს საერთაშორისო სავაჭრო პირობებში და ე.წ. მესამე სამყაროს ქვეყნებს ჰქონოდათ საერთაშორისო ორგანიზაციებში მეტი ხმის უფლება გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში.

ძალთა გადანაწილებას და ფუნქციების ცვლილებებს იწვევდა აგრეთვე მსოფლიო ეკონომიკური რყევები და კრიზისები, რომელთა წინააღმდეგ ბრძოლაც კრიზისის სიღრმისა და მასშტაბების შესაბამისად ხშირად გლობალურ ხასიათს იღებდა. ამგვარი ცვალებადი ეკონომიკური კონიუნქტურის პირობებში მნიშვნელოვანია თითოეული სახელმწიფოს უნარი, სწორად შეაფასოს მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის დადებითი და ურყოფითი ეფექტები მის ეკონომიკაზე და შესაბამისად მოახდინოს საკუთარი პოლიტიკის კორექტირება.

პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა. რამდენადაც მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკა, მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისები, მათთან დაკავშირებული

ცვლილებები და გავლენები, როგორც მთლიანად მსოფლიო, ისე ქვეყნის ეკონომიკურ წესრიგზე მნიშვნელოვანია თითოეული ჩვენგანისათვის, იმდენად დიდი ინტენსივობით ხდებოდა და ხდება ამ საკითხის შესწავლა, როგორც უცხოელი, ისე ქართველი მეცნიერის მიერ. ამ მხრივ აღსანიშნავია შემდეგი ავტორების უცხოენოვანი სტატიები და შრომები: ბ. ბერნანკე, გ. ეგერსტონი, ჰ.ჯონსონი, პ.კრუგმანი, ჰ. ბული, ჯ.პალმერი, ო.ბლანშარდი, რ.პეროტი, ფ.მიშკინი და სხვ. ამ საკითხების კვლევას ასევე დიდი დროს უთმობენ საერთაშორისო ორგანიზაციები (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი, ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაცია და ა.შ.), რომელთა უშუალო პოლიტიკაზე და მოქმედებაზე დიდადაა დამოკიდებული მოვლენების შემდგომი განვითარება.

ქართველ მეცნიერთაგან აღსანიშნავია: რ.გველესიანის, ე.მექვაბიშვილის, ე.ეთერიას, დ. კვარაცხელიას, მ. ურუშაძის, ა.აბრალავას, ბ.რამიშვილის, ვ.პაპავას, კ. ლურჯაისას, რ. გოგოხიას და სხვათა შრომები, სადაც განხილულია, როგორც ზოგადად ეკონომიკური წესრიგი, ისე მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების, თანამედროვე გლობალიზაციის, მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის თავისებურებები და მასთან დაკავშირებული სხვადასხვა საკითხები.

მიუხედავად ზემოთხამოთვლილი ავტორების მიერ გაწეული შრომისა მივიჩნევთ, რომ საჭირო იყო მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების ტენდენციების ერთიან კონტექსტში გააზრება, მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეების, საფრთხეების და გამოწვევების ანალიზი. საჭირო იყო საქართველოს ეკონომიკური განვითარების განხილვა ერთიან, მსოფლიო კონტექსტში და სასარგებლო და პრაქტიკული იქნებოდა კონკრეტული რიცხვებით გამოგვესახა სხვადასხვა პოლიტიკის გავლენა ქვეყნის განვითარების საერთო სურათზე.

სადისერტაციო ნაშრომის მიზანია შეისწავლოს მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის ცვლილებების გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე და გამოკვეთოს ის პრობლემები, რაც ამ კავშირის არსებობის ან არარსებობის პირობებში წარმოიშობა. ამ მიზნის მისაღწევად დასახულია შემდეგი ამოცანები:

- მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის ჩამოყალიბების თავისებურებების ანალიზი;
- საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის სუბიექტების განვითარების ტენდენციებისა და გავლენის შესწავლა საერთო წესრიგის ფორმირებაზე;

- მნიშვნელოვანი საფრთხეების და მათ შორის ეკონომიკური კრიზისების გავლენა ახალი ეკონომიკური წესრიგის ფორმირებაზე;
- ყოფილი სოციალისტური ქვეყნების სტრატეგიისა და ეკონომიკური პოლიტიკის ანალიზი მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე;
- საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობის მიმოხილვა საერთაშორისო კონიუნქტურის ცვლილების გათვალისწინებით;
- საქართველოს ეკონომიკაზე მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის ფორმირების, ტენდენციების და კავშირების გავლენის ანალიზი.

კვლევის საგანია მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის ჩამოყალიბებისა განვითარების ტენდენციები. ეკონომიკური კრიზისები და მათი გავლენა საერთო ეკონომიკური განვითარების მიმართულებებზე, რომლებიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაზე. ამიტომ ნაშრომის **კვლევის ობიექტია** ამ ტენდენციების საქართველოს ეკონომიკაზე ზემოქმედების თავისებურებები.

კვლევის თეორიული საფუძველია მსოფლიო ეკონომიკურ განვითარებასთან და ეკონომიკურ კრიზისებთან დაკავშირებით არსებული პრინციპები და თეორიები. გამოყენებულია როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მკვლევარების ნაშრომები. ნაშრომში ჩატარებული კვლევებისა და ანალიზისათვის მონაცემთა ბაზას წარმოადგენს მსოფლიო ბანკის, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის, ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს, საქართველოს სტატისტიკის სამსახურის და საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემები. აგრეთვე საერთაშორისო და ქართულ პრესაში გამოქვეყნებული პუბლიკაციები და კვლევები.

ნაშრომის მეთოდოლოგიური საფუძველია მონაცემების სისტემატიზაცია, მათი ვერბალური განხილვა და ანალიზი, მიღებული შედეგების და კავშირურთიერთობების ფორმულებითა და გრაფიკებით წარმოდგენა, ამ კავშირების მათემატიკურ-სტატისტიკური მეთოდებით, კერძოდ რეგრესიული ანალიზით გამოსახვა.

კვლევის მეცნიერულ სიახლეს წარმოადგენს საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის სისტემური გააზრება და მისი კლასიფიკაცია ისტორიული სპეციფიკის გათვალისწინებით. საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის მთავარ სუბიექტთა შორის გამოყოფილია მისი მთავარი აქტიორები და მათი ევოლუციის მიხედვით განსაზღვრულია საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის ეტაპები.

გამოკვეთილია ის საფრთხეები და წინააღმდეგობები, რომლებიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ მსოფლიო ეკონომიკაზე და აფერხებენ მსოფლიო სტაბილურ ეკონომიკურ განვითარებას. თემაში განხილულია სახელმწიფოს როლის ევოლუცია, საერთაშორისო ტერორიზმი, ტრანსნაციონალური კომპანიების პოლიტიკა, საერთაშორისო ეკონომიკური კრიზისები და მათი კავშირი მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის ფორმირებასთან.

ახალი მსოფლიო ეკონომიკური ტენდენციების და მონაცემთა ანალიზის საფუძველზე განსაზღვრულია მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების მთავარი მიმართულებები.

დამუშავებულია მონაცემთა საკმაოდ დიდი ბაზა და მათემატიკურ-სტატისტიკური მეთოდების საშუალებით ნაპოვნია კონკრეტული კავშირები და კონკრეტულ რიცხვებშია გამოსახული მსოფლიო ეკონომიკური ტენდენციების საქართველოს ეკონომიკურ ინდიკატორებზე გავლენის მოხდენის შესაძლებლობები.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა მდგომარეობს მსოფლიო ეკონომიკური ტენდენციების საქართველოს ეკონომიკაზე ზემოქმედების და გავლენის შეფასებაში. კვლევის შედეგები და რეკომენდაციები შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას, როგორც ქართული და უცხოური საერთაშორისო საწარმოების ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების დროს, ასევე, მსოფლიო ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პირობებში ქვეყნის კონკრეტული პრობლემების გადაჭრისას და განვითარების პოლიტიკის შემუშავებისას.

აკადემიური კუთხით მიზანშეწონილია კვლევაში განხილული საკითხების გამოყენება “ეკონომიკური პოლიტიკის”, “მსოფლიო ეკონომიკის” და “საერთაშორისო ეკონომიკის” სწავლების დროს.

კვლევის შედეგების აპრობაცია და პუბლიკაცია. სადისერტაციო ნაშრომის კვლევის შედეგები განხილულ და მოწონებულ იქნა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრის მიერ. ნაშრომის რიგი საკითხები მოხსენებით წარდგენილი იქნა 3 კოლოქვიუმზე ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. კვლავასთან დაკავშირებული ძირითადი დასკვნები გამოქვეყნდა 3 სამეცნიერო პუბლიკაციის სახით.

სადისერტაციო ნაშრომის მოცულობა და სტრუქტურა. სადისერტაციო ნაშრომი შედგება ნაბეჭდი 187 გვერდისაგან. იგი მოიცავს შესავალს, 3 თავს, 7 პარაგრაფს, 7 ქვეპარაგრაფს, დასკვნებს და რეკომენდაციებს, გამოყენებული

ლიტერატურის სიას და 8 დანართს. ტექსტში ჩართულია 2 ცხრილი და 34 დიაგრამა-გრაფიკი.

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

თავი 1. საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის არსი და ფორმირების კანონზომიერებები

საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგი ეს არის გლობალური მასშტაბით შეთანხმებული და აღიარებული იმ ე.წ. “თამაშის წესების” ერთობლიობა, რომელთაც იზიარებს მისი ნებისმიერი სუბიექტი და ცდილობს ამ გარემოში მიაღწიოს მისთვის სასურველ შედეგს. ამ განმარტებაში არსებობს რამოდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელთა გარეშეც შეიძლება წესრიგის სრულყოფილად გააზრება შეუძლებელი გახდეს.

ახალ საერთაშორისო ეკონომიკურ წესრიგზე პირველი ოფიციალური დისკუსია გაიმართა გაერთიანებული ერების ვაჭრობისა და განვითარების 1974 წლის კონფერენციაზე. ამ პროგრამის თანახმად მესამე სამყაროს ქვეყნებს უნდა გაზრდოდათ საკუთარ ექსპორტზე კონტროლი, რამეთუ იქ ბაზირებულ ტრანსნაციონალურ კომპანიებს პატივი უნდა ეცათ ეროვნული სახელმწიფოების წესებისათვის. იმისათვის, რომ მსოფლიო მასშტაბით შეცვლილიყო პროპორცია ინდუსტრიულ და სამომხმარებლო საქონელს შორის, უნდა გამარტივებულიყო ახალი კაპიტალისა და ტექნოლოგიების იმპორტი განვითარებული ქვეყნიდან. პროგრამა აგრეთვე ეხებოდა ვალის საკითხს, და მოითხოვდა, რომ მესამე სამყაროს ქვეყნებს გაწეოდათ უფრო მეტი დახმარება, მათთვის კიდევ უფრო ხელმისაწვდომი გამხდარიყო ვალის აღება და გაზრდოდათ ძალაუფლება საერთაშორისო სავალუტო ფონდის და მსოფლიო ბანკის მმართველ წრეებში¹.

ეს გახლდათ უმნიშვნელოვანესი გარდატეხა მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის ფორმირებაში, როდესაც მესამე სამყაროს ქვეყნებმა წამოაყენეს კონკრეტული წინადადებები საკუთარი უფლებების დასაცავად და დაასაბუთეს ახალი წესრიგის ჩამოყალიბების აუცილებლობა.

¹ http://globalautonomy.ca/global1/glossary_entry.jsp?id=EV.0027

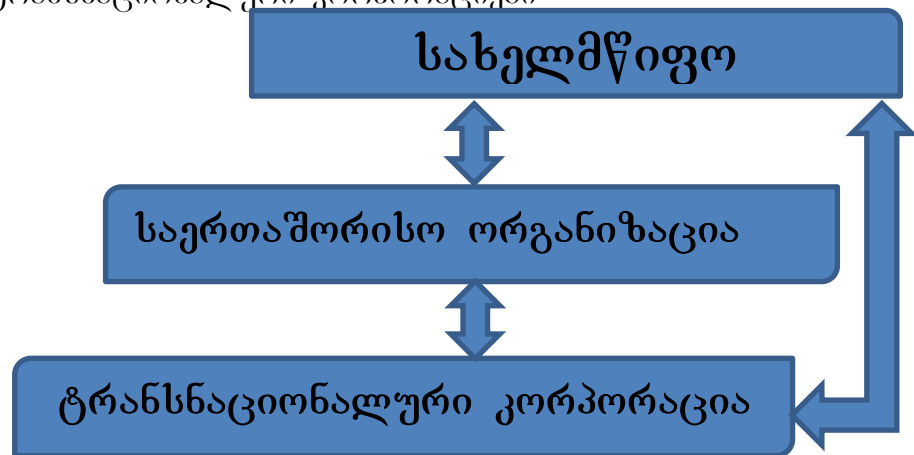

საერთაშორისო წესრიგი არ უნდა გაგვივივოთ აბსოლუტურ წესრიგთან და იდეალურ გარემოსთან, სადაც მსოფლიოს ყველა ქვეყნა თავს კომფორტულად გრძნობს. წესრიგი უნდა განვიხილოთ იმ “თამაშის წესების” ფარგლებში, რომელიც შეთანხმებულია ქვეყანათა უმრავლესობას შორის. შეიძლება არსებობდეს ქვეყანათა ჯგუფი, რომელიც არ აღიარებდეს უმრავლესობის პრინციპებს და ცდილობდეს საკუთარი ინტერესების დაცვას დამოუკიდებლად გაბატონებული წესების გვერდის ავლით. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი შესწავლის ძირითადი საგანი არის წესრიგის ფარგლებში მოქმედი კანონზომიერებები, მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს არც მის მიღმა არსებული ურთიერთობები, რადგან შეიძლება მათ მნიშვნელოვანი გავლენა ქონდეთ წესრიგის ფორმირებაზე.

საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის ჩამოყალიბების ეტაპები შეიძლება განვიხილოთ მისი მთავარი სუბიექტების ფორმირების ეტაპების მიხედვით. უნდა დავახასიათოთ ამ სუბიექტების განვითარების თავისებურებები და მათი როლის ცვლილების ტენდენციები საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის ფარგლებში.

საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის მთავარ სუბიექტებად უნდა გამოვყოთ:

- ეროვნული სახელმწიფო
- საერთაშორისო ორგანიზაციები
- ტრანსნაციონალური კორპორაციები

პირველ ეტაპად შეიძლება მივიჩნიოთ 1648 წლის 24 დეკემბერს დადებული ე.წ “ვესტფალიის ზავი”. ამ ზავით თითქმის შეწყდა გაუთავებელი ევროპული ომების ერა და მშვიდობამ დაისადგურა. თუმცა ამ ზავს სხვა ასპექტით ჰქონდა განსაკუთრებული მნიშვნელობა საერთაშორისო საზოგადოებისათვის. ზავის პირობებმა და შემდგომ მის ფარგლებში არსებულმა ვითარებამ მნიშვნელოვანი

ბიძგი მისცა იმ ტიპის **სახელმწიფოების** ჩამოყალიბებას, რომლებიც შემდგომ გახდნენ ძლიერი ერი-სახელმწიფოების ჩამოყალიბების წინაპირობა.

საერთაშორისო ასპარეზზე სუბიექტების რაოდენობის ზრდამ მნიშვნელოვნად შეცვალა მსოფლიო თამაშის წესები. ბევრი მოთამაშის არსებობამ საჭირო გახადა ყველას ინტერესის მეტნაკლები დაკმაყოფილება, თუმცა ხშირად საკუთარი ინტერესების დაცვა კვლავ ომის და ძალადობის საშუალებით ხდებოდა. ხოლო მშვიდობიან პერიოდებში საერთაშორისო ურთიერთობები მრავალრიცხოვანი ზავების საშუალებით რეგულირდებოდა. ასეთი არამყარი და სწრაფად ცვალებადი ეკონომიკური და პოლიტიკური გარემო დიდ პრობლემებს ქმნიდა საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გადრმავევისათვის.

XX საუკუნის დასაწყისში უკვე დადგა ერთიანი საერთაშორისო ორგანიზაციის შექმნის აუცილებლობა, რომელიც კოორდინაციას გაუწევდა ქვეყანათაშორის ურთიერთობებს, რომელიც სულ უფრო და უფრო ინტენსიური ხდებოდა. პირველმა მსოფლიო ომმა ბიძგი მისცა საერთაშორისო ორგანიზაცია “ერთა ლიგის” შექმნას, რომლის უმთავრესი მიზანი იყო კონფლიქტების მშვიდობიანი მოგვარება და მსოფლიოში მშვიდობის დამყარება, თუმცა ორგანიზაცია არაეფექტიანი აღმოჩნდა. ამ პერიოდში არსებულ არასტაბილურ გარემოს თან დაერთო მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი - ე.წ. “დიდი დეპრესია” და მეორე მსოფლიო ომი. ამის შემდეგ ნათელი გახდა, რომ მსოფლიო ეკონომიკური და პოლიტიკური სტაბილიზაციისათვის აუცილებელი იყო ახალი, ერთიანი და ეფექტიანი ინსტიტუტების ჩამოყალიბება, რომლებსაც რეალური ძალაუფლება, რეალური გავლენა ექნებოდათ მსოფლიო თამაშის წესებზე.

სწორედ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ჩამოყალიბდა **გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია** და მნიშვნელოვანი ფინანსური და ეკონომიკური, ბრეტონ-ვუდსის სისტემის ინსტიტუტები; საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF) და მსოფლიო ბანკი (WB), რომელთა შექმნითაც მნიშვნელოვანი ეტაპი დაიწყო მსოფლიო ეკონომიკაში, გაჩნდნენ ზესახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები, რომელთაც გააჩნდათ რეალური ბერკეტები სუვერენული სახელმწიფოების საქმეებში ჩარევისათვის. ამავე პერიოდში იწყება ქვეყანათა შორის მრავალმხრივი მოლაპარაკებების რაუნდები ვაჭრობის ხელშეწყობის მიზნით, რომელიც ძირითადად გამოიხატებოდა სატარიფო ბარიერების დაწვევაზე შეთანხმებებით General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). ამ მოვლენებმა მნიშვნელოვნად

შეცვალა სახელმწიფოს როლი და ფუნქციების დელეგირების აუცილებლობის წინაშეც დააყენა.

მსოფლიო პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი ეტაპია 60-იანი წლები, როდესაც დაიწყო დეკოლონიზაციის პროცესი, გაიზარდა სუვერენული სახელმწიფოების რიცხვი. ხოლო 70-იანი წლებიდან მსოფლიო ეკონომიკის მნიშვნელოვან აქტიორებს დაემატა **ტრანსნაციონალური კომპანიები (ტნკ)**, რომლებიც ამ პერიოდისათვის ანგარიშგასაწევ ძალად ჩამოყალიბდნენ. ამ დროიდან მოყოლებული ტნკ-ების გავლენა სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა და მათ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს გლობალიზაციის ტემპების დაჩქარებაში.

ტნკ-ების მასშტაბების და სიძლიერის ზრდასთან ერთად გამოიკვეთა მათი, როგორც უარყოფითი, ისე დადებითი გავლენა ეროვნულ ეკონომიკებზე. მნიშვნელოვნად შეიცვალა სახელმწიფოების მიდგომა ამ საერთაშორისო აქტიორების მიმართ, რამეთუ თავიანთი მძლავრი ფინანსური შესაძლებლობებიდან გამომდინარე ტნკ-ს ხშირად შეუძლია გავლენა მოახდინოს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარების ტემპებზე.

სახელმწიფოს ფუნქციებისა და შესაძლებლობების ცვლილებების და ახალი საერთაშორისო სუბიექტების გაჩენის ფონზე იცვლებოდა საერთო ეკონომიკური კავშირურთიერთობების ტიპები. შეიძლება ითქვას, რომ ყველა ეპოქას ახასიათებდა საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის თავისებური ფორმა. ხშირად ეს შეიძლება გაუცნობიერებელი და დოკუმენტურად აღრიცხულიც არ ყოფილიყო.

2000-იანი წლების მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოახდინა მსოფლიო ეკონომიკურ წესრიგში, რამეთუ ეჭვქვეშ დააყენა ბევრი ეკონომიკური თეორიისა და პოლიტიკის სისწორე და მოითხოვა მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკის გადახედვა.

თავი 2. საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგი მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი იმდენადაა მნიშვნელოვანი მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის გააზრებისათვის, რამდენადაც იგი ავლენს სისტემის ნაკლოვანებას ან მის არაეფექტიანობას. ხშირ შემთხვევაში აუცილებელი ხდება პრობლემის აღმოფხვრისათვის მიმართული კომპლექსური პოლიტიკის გატარება,

რომელიც ფუნდამენტურ დონეზე ითხოვს ე.წ. “თამაშის წესების” ცვლილებას და ახალი, გაუმჯობესებული გარემოს შექმნას.

პირველი ღრმა კრიზისი, რომელმაც მსოფლიო მასშტაბებს მიაღწია, დაფიქსირდა XX საუკუნის დასაწყისში. 1929 წლის სექტემბერში აშშ-ში დაიწყო ხანრძლივი და ღრმა რეცესია, რომელიც ყველასათვის “დიდი დეპრესიის” სახელით არის ცნობილი. რეცესიის გადრმავეების მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო 29 ოქტომბერს აშშ-ს საფონდო ბირჟაზე დაფიქსირებული ძალიან მკვეთრი ვარდნა, რომელმაც “შავი სამშაბათის” სახელი მიიღო. ამ დღეს საფონდო ინდექსები დაეცა კატასტროფული სისწრაფით, ერთ დღეში გააკოტრდა ბირჟებზე კოტირებული საწარმოთა მრავალი მფლობელი, რამაც გააძლიერა პანიკა, მკვეთრად შეცვალა მოლოდინები და კიდევ უფრო დიდი ტემპით გააღრმავა დაწყებული კრიზისი.

მნიშვნელოვანი ორი რეცესია დაფიქსირდა XX საუკუნის შუა პერიოდში რომელიც “სანავთობო შოკების” სახელწოდებით არის ცნობილი.

მნიშვნელოვან საბანკო კრიზისს ჰქონდა ადგილი 1996-1997 წლებში აზიის ქვეყნებში, რომელმაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაზე. პირველი ნიშანი გახლდათ იაპონიის ეკონომიკის ქცევა, როდესაც 1996 წელს მცირე გამოცოცხლების შემდეგ 1997 წელს ქვეყანა მნიშვნელოვან რეცესიაში ჩავარდა.

თითოეულმა მათგანმა მეტნაკლები კვალი დატოვა მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე და პრობლემების ახლებურად გააზრების და გადაჭრის გზების ძიებას მძლავრი ბიძგი მისცა. “დიდ დეპრესიას” და არამდგრად ეკონომიკურ და პოლიტიკურ გაერმოს მოყვა გაეთიანებული ერების ორგანიზაციის და მისი სისტემის სხვადასხვა ორგანიზაციების შექმნა (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი და ა.შ.). სანავთობო შოკების და მსხვილი ტრანსნაციონალური კორპორაციების გააქტიურების პერიოდს ემთხვევა განვითარებადი ქვეყნების მხრიდან გაეროს კონფერენციაზე ახალი მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის არსებობის შესახებ განცხადება. 1990-იანი წლების პოსტკომუნისტურ კრიზისს და 2000-იანი წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისს მოჰყვა ე.წ. “ვაშინგტონის კონსესუსის”, “პოსტვაშინგტონის კონსესუსის” და მსგავსი ეკონომიკური და პოლიტიკური რეგულირების შეთანხმებათა მთელი კასკადი, რომელთაც გადამწყვეტი როლი უნდა შეესრულებინათ ახალი მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის ფორმირებაში და ხელი შეეწყო მსოფლიო ეკონომიკის მდგრადი განვითარებისათვის.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი, რომელმაც მნიშვნელოვანი ძვრები გამოიწვია მსოფლიო ეკონომიკის კონიუნქტურაში, მსოფლიო დააყენა მნიშვნელოვანი ცვლილებების აუცილებლობის წინაშე. ცვლილებებზე აღაპარაკდნენ როგორც განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნები, ისე საერთაშორისო ორგანიზაციები. მათი განცხადებების მთავარი შინაარსი იყო ის, რომ უნდა გაზრდილიყო სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში და აუცილებელი იყო ფინანსურ სექტორში არსებული რეგულაციების დახვეწა.

ამ პრობლემების გლობალურმა მასშტაბებმა მოითხოვა კოორდინაციის გაძლიერება მსოფლიო დონეზე და მნიშვნელოვნად გაიზარდა საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი, რომლებიც ფინანსური თუ ტექნიკური დახმარებების საშუალებით, ცდილობენ შეარბილონ და დაძლიონ ეკონომიკური კრიზისის ეფექტები. კრიზისის ფონზე პრობლემა შეექმნა ბევრ ტრანსნაციონალურ ორგანიზაციას. მათმა უმრავლესობამ შეამცირა წარმოების მასშტაბები, სახელმწიფოს მიმართა ფინანსური მხარდაჭერისათვის და ზოგიერთმა საქმიანობაც შეწყვიტა.

მსოფლიო მთავრობათა უმრავლესობის გადაწყვეტილებით გაიზარდა სახელმწიფო ხარჯები, თუმცა ანტიკრიზისული პოლიტიკის გათვალისწინებით ბევრმა მათგანმა მოახდინა სამთავრობო ხარჯების სტრუქტურის ცვლილებები, შეამცირეს მიმდინარე ხარჯები, საჯარო სექტორში არსებული ხელფასები, სახელფასო დანამატები, შეიკვეცა გარკვეული სოციალური პროგრამები და გამკაცრდა ხარჯების ეფექტიანობის მონიტორინგი.

ანტიკრიზისული პოლიტიკის მთავარი შედეგი უნდა ყოფილიყო რეცესიის დაძლევა ეკონომიკური ზრდის წახალისებით, თუმცა პოლიტიკის დაგეგმვისას პროგნოზული მაჩვენებლები ხშირად ზედმეტად ოპტიმისტური აღმოჩნდა. ევროპის კრიზისმა კიდევ უფრო გაართულა კრიზისიდან გამოსვლის პერსპექტივა და დამატებითი პრობლემები წარმოშვა მსოფლიო ეკონომიკაში.

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე მნიშვნელოვანი ადგილი დაეთმო ქვეყნების ვალის მართვას, განსაკუთრებით იმის ფონზე, რომ ევროკავშირი და განსაკუთრებით მისი სამხრეთის ქვეყნები მოიცვა ვალის კრიზისება. საბერძნეთის ვალის კრიზისმა და პრობლემებმა შექმნა იმის საშიშროება, რომ ევროზონა და შემდეგ ევროკავშირი ვერ გაუძლებდა ასეთ პრობლემას და შეწყვეტდა არსებობას. ვალის მდგრადობის აუცილებლობაზე მიანიშნებენ სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციები. ამ მხრივ ყველაზე მნიშვნელოვანია საერთაშორისო სავალუტო

ფონდის მიდგომა, რომელიც ქვეყნებს მოუწოდებს, რომ გააკეთონ ვალის სტაბილურობის თუ მდგრადობის ანალიზი.

ვალის გადახდისუნარიანობის ანალიზისას ვიღებთ შემდეგ ფორმულას $D_0 = \sum_{j=1}^N \left(\frac{1}{1+i}\right)^j PB_j$ (D_0 არის მიდინარე ვალი, PB -პირველადი ბალანსი, ხოლო i ვალის შეწონილი საპროცენტო განაკვეთი) სადაც ჩანს, რომ გადახდისუნარიანობის პირობის გათვალისწინებით დღევანდელი ვალი ტოლი (ან ნაკლები) უნდა იყოს მომავალი პირველადი ბალანსების დღევანდელი ღირებულების ჯამისა. აქედან შეიძლება დავინახოთ თუ რამდენად დიდი მნიშვნელობა აქვს პირველად დეფიციტს ე.წ. ვალის გადახდისუნარიანობის პირობისათვის (Debts Solvency Condition). IMF-ის ამ ანალიზსს ამყარებს სტატისტიკური მონაცემებიც, რომლის მიხედვითაც იკვეთება მნიშვნელოვანი კავშირი დაბალ პირველად დეფიციტსა და ვალის რაოდენობის კლებას შორის.

რაც შეეხება ვალის დინამიკის სტაბილურობის ანალიზსს, აქ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მონაცემების განხილვას მთლიან შიგა პროდუქტთან მიმართებაში.

$$d_t = \frac{(1+i_t)}{(1+\pi_t)(1+g_t)} d_{t-1} - pb_t$$

ამ ტოლობაში π არის მშპ-ს დეფლატორის ზრდა, g –რეალური მშპ-ს ზრდა, i –ვალის შეწონილი საპროცენტო განაკვეთი, ხოლო d და pb ვალი და პირველადი ბალანსი მშპ-სთან მიმართებით. ფიშერის განტოლების² თანახმად

$$1+r_t = \frac{(1+i_t)}{(1+\pi_t)} \quad \text{და} \quad \text{ფორმულას შესაძლებელია ასეთი ფორმა მივცეთ:}$$

$$d_t = \frac{(1+r_t)}{(1+g_t)} d_{t-1} - pb_t.$$

თუ დავუშვებთ, რომ რეალური საპროცენტო განაკვეთი, მშპ-ს ზრდის ტემპი და ბიუჯეტის პირველადი ბალანსი ვალის დინამიკაზე დამოკიდებული არ არის, მომავალი ვალი წინა ვალის წრფივი ფუნქცია გამოდის, სადაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ვალის კოეფიციენტს ენიჭება, რომლის 1-ზე მეტობა ან ნაკლებობა განსაზღვრავს ვალის სტაბილურობის პირობას. თუ რეალური საპროცენტო განაკვეთი ნაკლებია რეალური მთლიანი შიგა პროდუქტის ზრდის ტემპზე, მაშინ ვალის არსებული დინამიკა აკმაყოფილებს ვალის სტაბილურობის პირობას.

² http://2012books.lardbucket.org/books/macroeconomics-theory-through-applications/section_20_14.html

როგორც აღვნიშნეთ, ვალის მდგრადობისათვის უმნიშვნელოვანესია ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება და ეკონომიკის ზრდის ტემპი. თუმცა როგორც ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში გამოიკვეთა, მნიშვნელოვნად გაიზარდა საბიუჯეტო დანახარჯების მოცულობა და შესაბამისად ბიუჯეტის დეფიციტიც. თუ განვიხილავთ ეკონომიკის გამოცოცხლების და მდგრადი განვითარების პოლიტიკებს, შეიძლება ისინი წინააღმდეგობაში მოვიდნენ. მდგრადი განვითარებისათვის საჭიროა ეკონომიკური ზრდის ტემპმა გადაჭარბოს ვალის მომსახურების პროცენტს, ცნობილია, რომ სახელმწიფოს გაზრდილი აქტივობები ეკონომიკაში და გაზრდილი ბიუჯეტის დანახარჯები სწორედ ეკონომიკის გამოცოცხლებისათვისაა გამიზნული. თავის მხრივ, იმავე ანალიზზე დაყრდნობით ბიუჯეტის დეფიციტის ზრდა მნიშვნელოვანი პრობლემაა ეკონომიკის სტაბილური განვითარებისათვის.

თავი 3. პოსტსოციალისტური ქვეყნების და საქართველოს ახალ მსოფლიო ეკონომიკურ წესრიგზე ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკა

მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესების და ეკონომიკური წესრიგის კონიუნქტურის ცვლილების ფონზე თითოეული ქვეყნისათვის იცლებოდა ის ინსტრუმენტები და ბერკეტები, რომელთა საშუალებითაც ცდილობდნენ ეკონომიკური პროცესების მართვას და ქვეყნის საერთაშორისო ასპარეზზე დამკვიდრებას. ამ კუთხით გამონაკლისი არ იყო საქართველოც, რომელმაც დამოუკიდებლის მოპოვების შემდეგ ახალი ეკონომიკური სისტემა დანერგა, მოახდინა მრავალი სტრუქტურის რეფორმირება და მოდერნიზება და აქტიურად ჩაერთო საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში.

მნიშვნელოვანია განვიხილოთ იმ პოსტსოციალისტური ქვეყნების გამოცდილება, რომელთაც მეტნაკლები წარმატებით მოახდინეს მსოფლიო კონიუნქტურაში ადაპტირება და ამ ტიპის ქვეყნებისათვის შეიძლება მისაბამ მაგალითად მივიჩნიოთ. არსანიშნავია, რომ განხილული ქვეყნები: ბულგარეთი, პოლონეთი, უნგრეთი, ლიტვა, ლატვია და ესტონეთი ევროკავშირის წევრები არიან და მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ერთიანი ევროპული სივრცის ფარგლებში შეხვდნენ.

თანამედროვე პერიოდში ამ ქვეყნებმა განვითარების სამი მნიშვნელოვანი ეტაპი გაიარეს:

- I. სოციალისტური სისტემის რღვევა (90-იანი წლები)
- II. ევროკავშირში გაწევრიანების დრო (2004-2007 წლები)
- III. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი (2009 წლიდან დაწყებული)

თითოეულმა ეტაპმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ამ ქვეყნების განვითარებაზე. თუ საბჭოთა სისტემის რღვევას ცალსახად უარყოფითი გავლენა ჰქონდა, აღსანიშნავია, რომ მეორე და მესამე პერიოდი საკმაოდ ახლოს მდებარეობს იმისათვის რომ ეკონომიკაზე მოქმედი ეფექტები ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ; ევროზონაში გაწევრიანებას დადებითი ეფექტი უნდა მოეხდინა ეკონომიკის განვითარებაზე, მაშინ როცა 2 წელიწადში დაწყებულ ეკონომიკურ კრიზისს საპირისპირო მიმართულებით უნდა ემოქმედა.

1990-იანი წლების დასაწყისში დაიშალა რა საბჭოთა კავშირი აღნიშნული ქვეყნები გავიდნენ საერთაშორისო ასპარეზზე, მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა მათ ფინანსურ ბაზრებზე და დასავლეთის კაპიტალი სწრაფად შემოვიდა ამ ქვეყნებში. ეს ორმაგად მომგებიანი იყო მათთვის, ჯერ ერთი გაიხსნა მანამდე მათთვის დახურული ფინანსური ბაზარი და მეორეც, შესყიდვები განახორციელეს საკმაოდ დაბალ ფასად. სოციალისტურ ქვეყნებში, როგორც წესი, ნებისმიერი საქონლის ან მომსახურების ფასი (მათ შორის უძრავი ქონებისაც) არ ყალიბდებოდა თავისუფალ ბაზარზე და სახელმწიფოს მიერ შენარჩუნებული იყო ხელოვნურად, უმეტეს შემთხვევებში დაბალ ფასად. ასეთ მდგომარეობას დაემატა 90-იანი წლების გადასვლის მოვლენები და ამ ქვეყნებში აქტივების ღირებულება კატასტროფულად შემცირდა. როგორც აღვნიშნეთ, ამ მოვლენებით ისარგებლეს დასავლეთის ფინანსურმა ინსტიტუტებმა და აქტიურობა დაიწიეს ამ ბაზრებზე. უცხოური კაპიტალი შევიდა, როგორც ფინანსურ, ისე სხვა ბაზრებზე და მოხდა ამ ქვეყნების მსოფლიო ბაზართან მეტნაკლებად დაახლოება. ეს საბოლოოდ დამოკიდებული იყო თვით ამ ქვეყნებში მიმდინარე პროცესებზე, თუ რამდენად იხვეწებოდა სახელმწიფო ინსტიტუტები, როგორი იქნებოდა საგადასახადო კანონმდებლობა, როგორი ტემპით დაიწყებოდა და გაგრძელდებოდა პრივატიზაციის პროცესი და ა.შ.

ამ ქვეყნებიდან ყველაზე წარმატებული ქვეყანა პოლონეთი იყო, რომელიც როგორც 90-იანი წლების რეცესიის, ისე მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე ყველაზე სტაბილური ეკონომიკური ზრდით გამოირჩეოდა. აქ გატარებულმა სწრაფმა და ეფექტიანმა რეფორმებმა ქვეყანას საშაულება მისცა სწრაფად მოეხდინა ადაპტირება მსოფლიო ეკონომიკის კონიუნქტურაში. თუ 2000-იანი

წლებიდან თიტქმის ყველა ქვეყნის ეკონომიკა ბუმის ფაზაში შევიდა და მთლიანი შიგა პროდუქტმა გადააჭარბა პოტენციურ მშპ-ს. 2008 წლისათვის ყველა ქვეყანაში არსებობდა ე.წ. “ინფლაციური გაპი”. მხოლოდ პოლონეთის ეკონომიკა იყო გამონაკლისი, სადაც მხოლოდ ერთი კვარტლის განმავლობაში დაფიქსირდა ძალიან უმნიშვნელო “ინფლაციური გაპი”, ხოლო “რეცესიული გაპი” საერთოდ არ შეინიშნებოდა. პოლონეთის სტაბილური განვითარების შედეგი იყო ის, რომ ორივე ღრმა რეცესიის დროს მისი ეკონომიკური ვარდნა მნიშვნელოვნად მცირე იყო ჩვენს მიერ განხილულ პოსტსოციალისტურ ქვეყნებს შორის.

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის დაწყებასთან ერთად პოლონეთის გარდა ჩვენს მიერ განხილულ ყველა ქვეყანაში დაფიქსირდა მკვეთრი რეცესიული მოვლენები და მნიშვნელოვნად შემცირდა მთლიანი შიგა პროდუქტი. უკვე 2008 წლიდან, ევროპის სხვა ქვეყნების მსგავსად, დაიწყო ანტიკრიზისული ფისკალური პროგრამების შემუშავება.

როგორც აღვნიშნეთ, ანტიკრიზისული პროგრამების და სხვა სუბიექტური თუ ობიექტური მიზეზებიდან გამომდინარე სახელმწიფოს სექტორის წილი და ბიუჯეტის ხარჯების მოცულობა მთლიან შიგა პროდუქტთან მიმართებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა. ბიუჯეტის ანტიციკლური პოლიტიკა ეფექტიანი იქნებოდა მაშინ, თუ მის პარალელურად მთლიან ეკონომიკაში მოხდებოდა მისი დამაბალანსებელი ცვლილებები. მთავრობის ხარჯების ზრდა გავლენას ახდენს მთლიან ეროვნულ დანახოვზე, რომლებიც მთლიანი ინვესტიციების ტოლია, თუმცა ღია ეკონომიკაში ინვესტიციების დამატებითი წყარო საგარეო სექტორიდანაც მომდინარეობს ($I = S - CAB$) და ყოველთვის მნიშვნელოვანია საერთო მაკროეკონომიკური პოლიტიკის კოორდინაცია, რათა ერთიანი მიზანი ეფექტიანად იქნას მიღწეული.

ბულგარეთში შემუშავდა საშუალოვადიანი საბიუჯეტო სტრატეგიის პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებდა იმას, რომ შეენარჩუნებინა ეკონომიკური განვითარების კარგი ინდიკატორები და ხელი შეეწყო სტაბილური განვითარებისათვის. ამისათვის დაიგეგმა საშუალოვადიან პერიოდში (2008-2010წწ) ბიუჯეტის 3 პროცენტის პროფიციტი.

პოლონეთმა დაგეგმა ფისკალური სტიმულირების პროგრამები, რომლებიც წახალისებდნენ, როგორც მოკლევადიან ერთობლივ მოთხოვნას, ასევე ხელს შეუწყობდნენ გრძელვადიანი მიწოდების გამოცოცხლებას. ევროპის აღდგენის გეგმის (European Recovery Plan) შესაბამისად მიღებული რეკომენდაციების მიხედვით

პოლონეთის მთავრობამ დაგეგმა ფისკალური სტიმულირების ისეთი პროგრამები, რომლებიც გაზრდიდა ინვესტიციებს ინფრასტრუქტურულ პროექტებში და შეამცირებდა საშემოსავლო გადასახადს, რასაც თავის მხრივ მოჰყვებოდა საგადასახადო ტვირთის შეამცირება.

ფინანსური კრიზისის საპასუხოდ, **უნგრეთის** მთავრობის მიერ დამტკიცებულ იქნა პროგრამა, რომლის ფინანსური მხარდაჭერისათვის დაიგეგმა 6.5 მილიარდი ევროს სესხის აღება ევროკავშირისგან. პროგრამა ითვალისწინებდა საბიუჯეტო კონსოლიდაციის გაგრძელებას და 2009 წლის შემცირებულ 2.6 პროცენტთან მშპ-ს ზრდის პირობებში 2011 წლისათვის ბიუჯეტის დეფიციტის 2.2 პროცენტამდე შემცირებას. უკვე 2009 წლის დასაწყისში შეიცვალა იმავე წლის პროგნოზები და მშპ-ს პროგნოზული მაჩვენებელი 0.7 პროცენტული პუნქტით შემცირდა და ბიუჯეტის დეფიციტის შედარებით მაღალი მაჩვენებელი დაიგეგმა.

ლატვიაში თავისი ანტიკრიზისული პროგრამები ააგო ფიქსირებული გაცვლითი კურსის რეჟიმის გათვალისწინებით, ქვეყანამ გაატარა საკმაოდ მკაცრი ფისკალური პოლიტიკა, შეამცირა ხელფასები და გაატარა რეფორმები, რომლებიც გახდა იმის საშუალება, რომ თავიდან აეცილებინა ბიუჯეტის დეფიციტის ზრდის ჯაჭვური ეფექტი და აემალეებინა საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობა, ნომინალური გაცვლითი კურსის გაუფასურების გარეშე.

ესტონეთის ანტიკრიზისული პოლიტიკის მიმართულებები იყო:

I. საკანონმდებლო და მარეგულირებელი რეფორმები, რომელიც გააუმჯობესებდა საბანკო ზედამხედველობის და ფინანსური სტაბილიზაციის საკითხებს;

II. სამართლებრივი ბაზის მომზადება და გაუმჯობესება, რომელიც საშუალებას მისცემდა ქვეყანას კრიზისის შემდეგ მოეხდინა კერძო ვალების რესტრუქტურირება;

III. სამუშაო ძალის დასაქმების აქტიური პოლიტიკა; და

IV. ევროკავშირის მიერ დაფინანსებული პროექტების მიმართვა ვაჭრობის სექტორისა და საინვესტიციო პროექტებისაკენ.

კრიზისთან და მის შედეგებთან საბრძოლველად **ლიტვის** მთავრობამ დასახა სამოქმედო გეგმა, რომელშიც ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იყო ფინანსური სტაბილურობის შენარჩუნება. საჭირო იყო მნიშვნელოვანი ფისკალური მოწესრიგება, რათა დაეფინანსებინათ სამთავრობო ხარჯები და ამისათვის მოეძიათ რესურსები. მოწესრიგების ძირითადი სიმძიმე გადატანილი იყო ხარჯების

მოწესრიგებაზე; ნათელი გახდა რომ, დანაზოგების და დაფინანსების წყაროების მოძიება პრობლემებთან იყო დაკავშირებული, ამიტომ 2009 წლის ბიუჯეტი ძრითადად მიმდინარე და არაეკროპული კაპიტალის ხარჯვას დაეყრდნო. სამაგიეროდ ამან მისცა ქვეყანას დრო, რომ 2010 წლის ბიუჯეტის დაგეგმვისას უფრო გრძელვადიანი და სიღრმისეული სტრუქტურული რეფორმები გაეტარებინა.

მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის და ფისკალური პოლიტიკის კომბინაციაზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ მიუხედავად იმისა, რომ ანტიკრიზისული პროგრამების დაფინანსება გარკვეულ ხარჯებს მოითხოვდა და ზრდიდა როგორც ბიუჯეტის ხარჯებს, ისე დეფიციტს, ქვეყნები მაინც ერიდებოდნენ მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის ზრდას, რაც ინვესტიციებისათვის კარგი ბიძგი იყო. ქვეყნებმა მიიჩნიეს, რომ კრიზისის დაძლევაში უმნიშვნელოვანესი როლი ნდობას და მაკროეკონომიკურ სტაბილურობას უნდა შეესრულებინა. მათი პოლიტიკის მიხედვით მნიშვნელოვანი იყო მოკლევადიანი სტაბილურობა, რისი მიღწევაც მათ საბიუჯეტო პროგრამათა ოპტიმიზაციით და ეფექტიანობის ზრდით შეძლეს.

საქართველო, ისე როგორც ბალტიისპირეთის ქვეყნები, საბჭოთა კავშირის წევრი იყო და მათ მსგავსად სისტემის რღვევა კატასტროფულად აისახა მის ეკონომიკაზე. განხილულ ქვეყნებს შორის ყველაზე ღრმა კრიზისში სწორედ საქართველო დაფიქსირდა. 1992 წელს ეკონომიკური ზრდის ტემპმა -45% შეადგინა, რაც ერთმნიშვნელოვნად ძალიან ცუდი მაჩვენებელი იყო.

მნიშვნელოვანია, რომ საერთაშორისო ორგანიზაციებთან საქართველოს ურთიერთობა უკვე დამოუკიდებლობის მოპოვებისთანავე დაიწყო და ქვეყანა შიდა თუ გარე პრობლემების მიუხედავად ცდილობდა გამხდარიყო საერთაშორისო საზოგადოების ღირსეული წევრი. 1992 წლის ივლისში საქართველო გაეროს 179-ე წევრი გახდა, რაც ორგანიზაციის ღირებულებების და პრინციპების აღიარებას გულისხმობდა. საქართველოში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ოფისი 1993 წლის დასაწყისში გაიხსნა. ამ დროიდან მოყოლებული ქვეყნის განვითარების და მოსახლეობის ეკონომიკური და სოციალური პირობების გაუმჯობესების მიზნით, საქართველოში ერთ გუნდად მუშაობს გაეროს მრავალი სააგენტო, ფონდი და პროგრამა. ქვეყანაში ზოგიერთ სააგენტოს, ფონდს და პროგრამას მუდმივი ოფიციალური წარმომადგენლობა აქვს, ზოგიერთი მათგანი კი ქვეყნის მხარდაჭერას ადგილობრივი წარმომადგენლობის გარეშე რეგიონული ოფისიდან ან გაეროს შტაბბინიდან ახორციელებს. გაეროს ის სააგენტოები, რომელთაც მუდმივი

წარმომადგენლობა აქვთ, ქვეყანაში საქართველოს გაეროს სააგენტოთა ჯგუფში (UNCT) ერთიანდებიან.³ 1992 წლის 5 მაისს საქართველო საერთაშორისო სავალუტო ფონდში, 1992 წლის 25 ივნისს შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციაში, 1992 წლის 8 ივლისს მსოფლიო ბანკში, 1992 წლის 31 ივლისს გაეროში, 1993 წლის 23 ოქტომბერს დსთ-ში (ეს ორგანიზაცია ოფიციალურად დატოვა 2009 წლის 19 აგვისტოს) გაწევრიანდა. 1996 წლის 22 აპრილს ხელი მოაწერა ევროკავშირთან თანამშრომლობისა და პარტნიორობის შეთანხმებას, ხოლო 1997 წლიდან მონაწილეობას იღებს რა ევრო-ატლანტიკურ პარტნიორობაში, მჭიდროდ თანამშრომლობს ნატოსთან. 1999 წლის 27 აპრილიდან საქართველო ევროპის საბჭოს სრულუფლებიანი წევრია. მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში გაწევრიანება ამოქმედდა 2000 წლის 14 ივნისიდან.

საქართველო მსოფლიო გლობალიზაციის ინდექსის მიხედვით 187 ქვეყანას შორის 69-ე ადგილზე იმყოფება. აღსანიშნავია რომ ეკონომიკური გლობალიზაციის ინდექსის მიხედვით საქართველო მნიშვნელოვნად აღემატება ქვეყნის საერთო გლობალიზაციის დონეს და მაჩვენებლით ქვეყანა ყველაზე მაღალი ადგილი უჭირავს რეგიონში.

საქართველო მჭიდროდ თანამშრომლობს საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან. იგი იყენებდა და იყენებს ფონდის, როგორც ფინანსურ, ისე ტექნიკურ დახმარებებს, მისი საქმიანობა როგორც ბევრ ქვეყანაში, საქართველოშიც წარმოადგენდა განხილვის და კრიტიკის საგანს, თუმცა მისი როლი ქვეყნის განვითარების და მაკროეკონომიკური სტაბილურობის კუთხით ცალსახად დადებითია. საქართველო სავალუტო ფონდის ფინანსურ დახმარებებთან ერთად მნიშვნელოვან სარგებელს იღებდა რეკომენდაციებისა და სხვა ტექნიკური დახმარებების სახით, თუმცა ცალკე აღსანიშნავია ფონდის ფარგლებში დამუშავებული სხვადასხვა საერთაშორისო სტანდარტების ჩვენს ქვეყანაში დანერგვის და პრაქტიკაში განხორციელების სამუშაოები. ამ მხრივ შეიძლება გამოვეყნოთ SDDS (Special Data Dissemination Standard) და GFS (Government Finance Statistics) პროგრამები, რომელთაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს მსოფლიო ეკონომიკურ სივრცესთან კიდევ უფრო დაახლოებაში, საერთო წესებისა და სტანდარტების გაზიარების გზით.

როგორც ვიცით მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე კიდევ ერთხელ გადაიხედა ბაზელის კრიტერიუმები და დამუშავდა ბაზელ III-კიდევ უფრო

³ <http://www.ungeorgia.ge/geo/uningeorgia.php>

გამკაცრებული მოთხოვნებით. საქართველოს ეროვნულ ბანკში ინტენსიურად მიმდინარეობს მუშაობა განახლებული ბაზელ III-ის დასანერგად, რაც ხელს შეუწყობს ფინანსური სიტემის გაჯანსაღებას და სტაბილურ განვითარებას.

საერთაშორისო ორგანიზაციები აქტიურად თანამშრომლობენ საქართველოსთან, თუმცა რაც შეეხება მსხვილ ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს, რომელთაც შესაძლებელია გავლენა ქონდეს ქვეყნის ეკონომიკაზე ასეთად შეიძლება განვიხილოთ “ბრიტიშ პეტროლიუმი” (BP), რომელის შენატანებსაც მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საბიუჯეტო შემოსავლებში⁴.

საერთაშორისო ეკონომიკურ სივრცეში ინტეგრაცია იმდენადაა საინტერესო ჩვენი ქვეყნისათვის რამდენაც კავშირურთიერთობების გაღრმავების შემდეგ იზრდება საერთაშორისო სივრცის გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე და ქვეყანა ითავისებს იმ თამაშის წესებს, რომელიც ამ სივრცისათვისაა დამხასიათებელი. როგორც აღვნიშნეთ საქართველომ დამუკიდებელობის მოპოვებასთანავე აქტიურად დაიწყო საერთაშორისო სივრცეში ინტეგრირება. მიმდინარე ეტაპზე კონკრეტული კავშირურთიერთობების გამოსაკვეთად აუცილებელია ეს გავლენები რაოდენობრივ გამოსახულებაში გამოვსახოთ.

მონეტარული მაჩვენებლების კავშირურთიერთობების დადგენისას უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქვეყნის აქვს ე.წ. “მართვადი მცურავი” გაცვლითი კურსი და მიზნობრივი ინფლაციის პოლიტიკა. საინტერესოა ვნახოთ კავშირი ქართულ და უცხოურ საპროცენტო განაკვეთებს შორის, რადგან მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შედეგად მნიშვნელოვანი ძვრები მოხდა ამ სექტორში. კრიზისის დაწყებასთან ერთად დაეცა მსოფლიო საპროცენტო განაკვეთები, რომლებიც განსაზღვრავდნენ მთლიანი მსოფლიო საკრედიტო რესურსების საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებებს. ეს შემცირებები მნიშვნელოვანი იყო ყველა ქვეყნისათვის, არც ისე მაღალი საპროცენტო განაკვეთების პირობებში განვითარებული ქვეყნების განაკვეთები 2-ჯერ და ზოგ შემთხვევაში 3-ჯერაც კი შემცირდა, მაშინ როცა 2010 წლისათვის საქართველოს 26%-იანმა განაკვეთმა სულ უმნიშვნელო კლება განიცადა და ზოგ შემთხვევაში გაიზარდა კიდევ.

ეს ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ქართულ საბანკო სისტემა არც თუ ისე ზუსტად იმეორებს მსოფლიო ფინანსური ბაზრების ტენდენციებს. თუ ჩავატარებთ მსოფლიო (გერმანია, ინგლისი, აშშ) და ქართული საპროცენტო განაკვეთების სტატისტიკურ ანალიზს ვნახავთ, რომ ინგლისის მაჩვენებელთან კორელაციის

⁴ წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო

კოეფიციენტი არის 0.44, ხოლო გერმანულთან საერთოდ უარყოფითი კავშირი ფიქსირდება და -0.59-ს წარმოადგენს. ეს მიანიშნებს, რომ არსებული კავშირები ძალიან სუსტია და მათ შორის დამოკიდებულებაზე და ურთიერთკავშირზე საუბარი საეჭვოა. იგივე დამოკიდებულება არსებობს ქართულ და ამერიკის შეერთებული შტატების საპროცენტო განაკვეთებს შორის. კორელაციის კოეფიციენტი ამ ორ მონაცემს შორის 0.3 და საუკეთესო კორელაციის კოეფიციენტს ანუ კავშირს 0.89-ს, 13 პერიოდის აჩვენებს აჩვენებს, ეს კვარტალური მონაცემებისათვის 2 წელზე მეტი დროა, რაც ჩვენთვის არარეალური და სრულიად უსარგებლო კავშირია.

თუ შევისწავლით სავალუტო კურსის ცვლილებას ქვეყნის ეკონომიკაზე ეს შესაძლებელია გავაკეთოთ ექსპორტის შესწავლის საშუალებით, რადგან ცნობილია რომ გაცვლითი კურსის ცვლილება პირდაპირ გავლენას ახდენს, საგარეო სავაჭრო მოცულობაზე.

კვარტალური მონაცემების შესწავლის შედეგად ვიღებთ განტოლებას:

$$\mathbf{LOG(XGR\_SA)=2.29*LOG(YR\_SA)+0.83*LOG(ERR\_SA)-12.08} \quad (1)$$

განტოლებაში XGR_SA საქართველოს ექსპორტია, YR_SA საქართველოს რეალური მშპ, ხოლო ERR_SA რეალური გაცვლითი კურსი.

ეს განტოლება შეიძლება წავიკითხოთ შემდეგნაირად: სხვა თანაბარ პირობებში საქართველოს მშპ-ს 1 პროცენტის ცვლილება იწვევს ექსპორტის 2.29 პროცენტით ცვლილებას, ხოლო სხვა თანაბარ პირობებში რეალური ლარი/დოლარი გაცვლითი კურსის 1 პროცენტის ცვლილება გამოიწვევს ექსპორტის 0.83 პროცენტის ცვლილებას. როდესაც მსოფლიო ეკონომიკის ტრანსფორმაციის კონტექსტში ქვეყნის მდგრადი განვითარების ხელშეწყობისათვის პოლიტიკის არჩევანი იქნება სავალუტო კურსით მანიპულირება, თუ სავალუტო რეჟიმების ცვლილება, აუცილებელია ჩატარდეს მსგავსი ანალიზი, რომელმაც კონკრეტული პერიოდისათვის ზემოთაღნიშნული შედეგები გვიჩვენა

ჩვენ აგრეთვე შევისწავლეთ საქართველოს ერთობლივი მოხმარება, რომელიც აღმოჩნდა, რომ არის მთლიანი ეროვნული განკარგავადი შემოსავლის და წინა პერიოდის მოხმარების ფუნქცია. მას აქვს შემდეგი სახე:

$$\mathbf{LOG(CO)=0.65*LOG(GNDI)+0.42*LOG(CO(-1))-0.84} \quad (2)$$

სადაც CO არის საქართველოს მთლიანი მოხმარება, GNDI მთლიანი ეროვნული განკარგავდი შემოსავალი ხოლო CO(-1) ერთი პერიოდით წინანდელი მოხმარება (ჩვენ შემთხვევაში 1 კვარტლის). კოეფიციენტი 0.65 ნიშნავს, რომ განკარგავდი შემოსავლის 1 პროცენტის ცვლილების შედეგად მოხმარება 0.65 პროცენტით იცვლება. მას შეიძლება მოხმარებისადმი მიდრეკილებაც ვუწოდოთ და მისი საკმაოდ მაღალი კოეფიციენტი კარგად აღწერს საქართველოს ეკონომიკურ მდგომარეობას, სადაც შემოსავლის დიდი ნაწილი მიდის მოხმარებაზე. ჩვენ იმდენად გვინტერესებს მოხმარების ქცევის დადგენა, რამდენადაც გვინდა ვიპოვოთ კავშირი მოხმარებასა და საზღვარგარეთული ტრანსფერებს შორის. მთლიან განკარგავდი შემოსავლებში ტრანსფერების წილი 1997-2012 წლებში საშუალოდ 6.7 პროცენტი იყო ხოლო, თვით ამ ტრანსფერებში კერძო გზავნილების წილი 85 პროცენტს შეადგენს. აქედან გამომდინარე კერძო გზავნილების წილი მთლიან განკარგავდი შემოსავალში საშუალოდ 5.7 პროცენტს უტოლდება. ამიტომ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქართული მოხმარება მნიშვნელოვნად არ არის დამოკიდებული ამ საგარეო ფაქტორზე და ტრანსფერების 1 პროცენტის ცვლილება მთლიანი მოხმარების ძალიან უმნიშვნელო ცვლილებას იწვევს.

კვლევის შედეგების ანალიზი მნიშვნელოვანი დასკვნების და რეკომენდაციების საშუალებას იძლევა. მსოფლიო ეკონომიკის საქართველოს ეკონომიკაზე ნაკლები კავშირების და გავლენების არსებობა სხვადასხვა ეკონომიკური რეალობის დროს სხვადასხვა შედეგების მომტანია. ყოველივე ეს გარკვეული სიტუაციებიდან გამომდინარე შეიძლება დადებითი მომენტიც აღმოჩნდეს და ხშირ შემთხვევაში მოსალოდნელია პრობლემები შექმნას ქვეყნის მდგრადი განვითარებისათვის. ეკონომიკური კრიზისების ექსპორტირების თვალსაზრისით ნაკლები ინტეგრაცია დადებით კონტექსტში შეიძლება განვიხილოთ, თუმცა ეკონომიკის აღდგენის კონტექსტში ნაკლები კავშირები მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს.

საჭიროა კიდევ უფრო მეტი თანამშრომლობა და ინტეგრაცია საერთაშორისო სტრუქტურებში; აუცილებელია ფინანსურ სისტემაში კონკურენტული გარემოს გაუმჯობესება; რადგან საქართველოს აქვს მიმდინარე ანგარიშის მაღალი დეფიციტი რაც გრძელვადიანი მაკროეკონომიკური მდგრადობისათვის საფრთხის შემცველია, აუცილებელია მისი თანდათანობითი შემცირება; ვინაიდან რეალურ გაცვლით კურსს არც თუ ისე მნიშვნელოვანი

გავლენა აქვს მთლიან შიგა პროდუქტზე, გაცვლითი კურსის სტაბილურობის პოლიტიკის ნაცვლად მისასაღმებელია მიზნობრივი ინფლაციის პოლიტიკა.

პუბლიკაციები. ნაშრომში მიღებული კვლევის შედეგები გამოქვეყნებულია შემდეგ სტატიებში:

- “საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის გავლენა მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისზე” თსუ, სამეცნიერო ჟურნალი “ეკონომიკა და ბიზნესი” ივლისი-აგვისტო 2011წ
- “ანტიკრიზისული სტრატეგიებისა და პროგრამების გავლენა მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის პოლიტიკაზე” სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი “ახალი ეკონომისტი” №1 2013წ
- “ანტიკრიზისული პოლიტიკის აღმოსავლეთევროპული გამოცდილება და საქართველო” თსუ, სამეცნიერო ჟურნალი “ეკონომიკა და ბიზნესი” მაისი-ივნისი 2013წ